

UNIVERSITY
OF TAMPERE

This document has been downloaded from
TamPub – The Institutional Repository of University of Tampere

 Publisher's version

The permanent address of the publication is
<http://urn.fi/URN:NBN:fi:uta-201303131055>

Author(s): Lehtovaara, Maija
Title: Tieni fenomenologiaan
Main work: Opettajuudesta ja kielikasvatuksesta
Editor(s): Jaatinen, Riitta; Kaikkonen, Pauli; Lehtovaara, Jorma
Year: 2004
Pages: 26-45
ISBN: 951-44-6215-7
Publisher: Tampere : Tampere University Press
Pages: 266 s.
Discipline: Educational sciences
Item Type: Article in Compiled Work
Language: fi
URN: URN:NBN:fi:uta-201303131055

All material supplied via TamPub is protected by copyright and other intellectual property rights, and duplication or sale of all part of any of the repository collections is not permitted, except that material may be duplicated by you for your research use or educational purposes in electronic or print form. You must obtain permission for any other use. Electronic or print copies may not be offered, whether for sale or otherwise to anyone who is not an authorized user.

Tieni fenomenologiaan

Muistelo – anamnesis¹

Kertomukset ja erilaiset tekstit ovat parin viime vuosikymmenen aikana jälleen alkaneet kiinnostaa myös eri tieteenalojen tutkijoita. Omaelämäkertoja käytetään myös kasvatustieteessä hyvin usein laadullisen tutkimuksen aineistona. Jotta kuvaukseni tavastani ymmärtää laadullinen tutkimus asettuisi kohdalliseen ymmärtämissuhteeseen, kuvaan aluksi lyhyesti oman opettaja-tutkijan elämäkertani. Elämäkerta-aineistoja voidaan analysoida ja tulkita monella eri tavalla. Analyysin ja tulkinnan tavan valitsemisen jätän tässä lukijan tehtäväksi.

Yleensä elämäntarinat noudattavat kulttuurisia tarinan kerronnan muotoja. Tarinani voisi olla nimeltään vaikkapa ”vaikeuksien kautta voittoon” tai, miksei, ”surkeat epäonnistumiseni”. Mieluiten kuitenkin itse luonnehtisin kertomustani ”päättymättömän tien tarinaksi”. Omaa päättymätöntä opettaja-tutkijan tietäni kuvaan heideggerilaisittain: ”Tiellä ollessani olen omalla polullani, jota mikään ei ole määrännyt väistämättömäksi ja ainoaksi. Tiellä mikään ei ole valmista eikä tule valmiiksi, enkä tule koskaan perille. Tielle lähteminen panee alulle sen, mitä tiellä tapahtuu.” (Kupiainen 1991b.)

Metaforalla päättymätön tie kuvaan pyrkimystäni olla myös tutkijana alati matkalla, en siis yritä olla ajattelun lopputuloksen saavuttanut fenomenologian asiantuntija. Ajattelunsa valmiiksi saaneista ja siten olemassaolostaan irtautuneista asiantuntijoista ihaillemani² tanskalainen filosofi Søren Kierkegaard (1846/1992) on sanonut: ”Julki-

¹ Muistelo (anamnesis) liittyy kreikkalaiseen aikakäsitykseen. Se tarkoittaa Kierkegaardin teoksen suomentajan Olli Mäkisen mukaan mahdollisuutta tai menetelmää saavuttaa piilevä tai unohtunut tieto nykyhetkessä. Se, mitä muistellaan, on jotain joka kuuluu menneisyyteen, ja siten menneisyys määrää nykyisyyttä. Kreikkalainen aikakäsitys suuntautuu menneisyyteen tulevaisuuden sijasta. ”Muistelo on käytetty puku, se istuu hyvin ja on pehmeä, eikä kutistu tai roiku.” (Kierkegaard 1843/2001.)

² Tunnustan ihailuni hyvin tietäen, että Kierkegaard itse pyytää taivasta varjelemaan itseään kaikelta sellaiselta tunnustuksen väkivallalta, että joku mylvivä kannattaja siteeraa häntä myönteisessä hengessä. Koska Kierkegaard pitää itseään kokeilevana humoristina, hän ei voi mielestään auttaa minkään mielipidesuunnan asiaa.

kuuluttajat eivät ole eksistioivia ajattelijoita. Kerran he ehkä olivat sellaisia, ennen kuin he löysivät lopputuloksen, mutta sen jälkeen he eivät ole olemassa ajattelijoina, vaan julkisina kuuluttajina ja huutokauppiaina”. Myöhemmin Kirkegaard jatkaa: ”...kaunopuheinen, asiastaan ikuisesti vakuuttunut tuntee voiman ja vallan muuttaa toiset vakaumuksensa puolelle, toisin sanoen hän on niin epävarma, että tarvitsee muiden tuen intomieliselle vakaumukselleen (Kierkegaard 1846/1992). Kierkegaardin kutkuttavien ajatusten vauhdittamana, palaan ajassa vuosikymmeniä taaksepäin.

Lähdin opettaja-tutkijan tielleni yli 30 vuotta sitten. 1960-luvun loppupuolella ja koko 1970-luvun ajan voidaan tutkimuksen tekemistä ja sen opettamista kasvatustieteessä luonnehtia toisaalta hyvin yksiviivaisen selkeäksi ja helpoksi, toisaalta äärimmäisen tuskaiseksi ja ongelmalliseksi.

Opetin noina aikoina vuodesta toiseen erilaisten kvantitatiivisten menetelmien käyttöä, keskilukuja, hajontalukuja, keskiarvojen erojen merkitsevyydestä jne. Monimuuttuja-analyyseista rakastuin regressioanalyysiin. Regressioanalyysin avulla tutkin muun muassa miten Teknillisessä Korkeakoulussa menestymistä voidaan selittää erilaisten prediktoreiden avulla. Prediktoreina eli selittävinä tekijöinä käytin muun muassa koulumenestystä, matematiikan, fysiikan ja kemian arvosanoja jne. En tosin pystynyt selittämään opintomenestymisen vaihtelusta kuin pienen osan, mutta sitäkin kiehtovampaa oli havaita, mistä alhainen selitysprosentti johtui. Olin langennut tekniseen salakuoppaan: koulutodistuksen matematiikan ja fysiikan arvosanoilla ei ollut hajontaa, joten korrelaatiokerroinkin jäi matalaksi. Keksinkin sen itse ja vaikka en pystynyt kukaan sanomaan juuri mitään siitä, mitkä tekijät vaikuttavat TKK:ssa menestymiseen, sain työstäni erinomaisen arvosanan. Hyvästä arvosanasta huolimatta tunsin hienoisista kateutta, kun eräessä kasvatustieteessä tehdyssä väitöskirjassa päästiin pari vuotta myöhemmin huimaavaan selitysprosenttiin. Opintomenestymiseen löydettiin niin oivalliset ”vaikuttavat” tekijät, että selitysprosentti nousi 113 prosenttiin. Miten totaalista ilmiön selittämistä!

Pitää varmasti paikkansa, että kaikkia menetelmiä, niin kvantitatiivisia kuin kvalitatiivisiakin, voidaan soveltaa hyvin tai huonosti. Meille 70-luvun kasvatustieteilijöille oli kuvaavaa, että palvoimme, osa enemmän osa vähemmän, teknisiä ratkaisuja. Kaivoisin esille tätä artikkeliani varten vanhoja gradulausuntoja, ja totesin niistä monia mielenkiintoisia seikkoja, joita en tässä yhteydessä kuitenkaan ryhdy tarkemmin kuvaamaan. Totean vain, että niistä oli selkeästi havaittavissa, että ainakin osa meistä oli huomattavasti kiinnostuneempi hajonnan merkityksestä korrelaatiokertoimelle, faktorianalyysin painokertoimien vaihtelusta ja varianssianalyysien erikoistapauksista kuin tutkittavasta ilmiöstä tai tutkimustuloksien sisällöstä ja merkityksestä. Fenomenologi Martin Heidegger, jonka opin vasta myöhemmin tuntemaan, olisi sanonut meille, että

olimme teknologisen ajattelun pauloissa. Kirkegaard (1846/1992) puolestaan olisi ilmaissut asian hieman runollisemmin. Olimme hänen mielestään eksyneet tielle, ”jolla kvantitatiivinen seirenilaulu lumoo ja pettää eksistovaa ihmistä”. Oli tapahtunut tieteen reduktio matematiikaksi.

Hämärästi kuitenkin muistan, että joskus tässä tilastollisten metodien huumassa, jota muistaakseni Antti Eskola on kuvaavasti kutsunut ”metodifetisismiksi”, pysähdyin miettimään, miksi niissä esimerkeissä, joita käytimme keski- ja hajontalukujen laskeamiseen, oli aina aineistona värikyynät, pesukoneet, ja sen sellaiset automerkit. Miksi oli niin ongelmallista löytää kasvatustieteellisiä esimerkkejä?

1970-luvun kasvatustiede oli aikansa tuote, jonka luonteeseen vaikuttivat monet asiat – eikä vähiten se, että kasvatustieteellä tieteenä oli tuolloin näytön paikka. Sen tuli osoittaa olevansa tiede tieteiden joukossa. Kriteerit, pelisäännöt ja rajat määritteli sen ajan yleinen teknologiseksi kapautunut tiedekäsitys.

Toisto ja olemassaolon vakavuus³

Omassa tiedekäsityksessäni tapahtui ratkaiseva muutos 1980-luvulla. Olen kuvannut tiedekäsitykseni muutosta ja siihen vaikuttavia tekijöitä yksityiskohtaisemmin sekä väitöskirjassani (Lehtovaara 1992) että artikkelissani Fenomenologinen näkökulma ihmisen tutkimisen metodologiaan (Lehtovaara 1993). Esitän tässä kuitenkin lyhennetyin ja hieman erilaisen version, sillä kuten omasta kokemuksestamme ja myös elämäkertatutkimuksesta tiedämme, ihmisen tulkinta omasta elämäkulustaan muuttuu jatkuvasti, kun hänen kokemuksensa karttuu ja tietonsa lisääntyy. Heidegger käytti tässä yhteydessä käsitettä ’Dasein’ eli täällä olon ajallisuutta. Elämäkerta ei kykene palauttamaan ollutta, se vain säilyttää ja ylläpitää olleesta esillä olevaa tietämystä. Ymmärrämme menneisyyden nykyisyydestä. Vain se elämys, joka on esillä kulloisessakin NYT-

³ Rohkenen käyttää tässä Kirkegaardin käsitettä toisto (gjentagelsen), vaikka se on hyvin vaikeaselkoinen käsite hänen ajattelussaan. Toistolla Kirkegaard näyttää tarkoittavan yksilön persoonallisuuden tai sisäisyyden piirissä tapahtuvaa laadullista kehitystä. Se ei ole muistelon surumielisyyttä eikä toivon epävarmuutta, se on silmänräpäyksen aitoa varmuutta. ”[J]oka valitsi toiston, hän elää. Hän ei juokse pikkupojan tavoin perhosten perässä tai kurkottaudu varpailleen nähdäkseen maailman ihanuuksia, sillä hän tuntee ne; hän ei myöskään istu kuin vanha nainen ja kehrää muistelon rukilla, vaan hän matkaa rauhallisesti omaa tietään ja iloitsee toistosta.” (Kirkegaard 2001.) Toisto näyttää siis tarkoittavan entisen toistoa korkeammalla tasolla. Torsti Lehtisen tulkinnan mukaan toisto on elämänasenteena eräänlaista pyhää huolettomuutta, ”uutta välittömyyttä” (ks. Lehtinen 1990).

hetkessä, on todellinen. Menneet elämyksemme eivät ole enää todellisia. (Heidegger 1927/2000b.) Myös tulevaisuuden toteutumattomat mahdollisuudet elävät mennessä elämäkerrassa.

Tiedekäsityksessäni tapahtunutta muutosta en voi pitää puhtaasti huomaamattomana ajan toimintakulttuurin muutokseen mukautumisena, vaikka siinä kieltämättä sitäkin on. Kutsun sitä mieluummin äkkiheräämiseksi, jota voidaan kuvata psykologias-ta tutun klassisen vaihduntakuvion avulla niin kuin Kuhn (1970) kuvaa paradigman muutosta tieteessä. Koko kasvatustieteen tutkimusalue ja tieteellinen toiminta näyttäytyivät minulle uudella tavalla. Kohdallani oli siis kysymys Kierkegaardin (1846/1992) termein hypystä, syvällisestä laadullisesta muutoksesta maailmani hahmottamisessa. Elän nyt tutkijana ja myös muissa suhteissa, erilaisessa maailmassa kuin 1970-luvulla, havaitsen erilaisia asioita kuin silloin. Tieteen tekeminen, joka ennen asennemuutosta näyttäytyi vain ankkana, on saanut myös toisen, jäniksen hahmon. Uuden hahmon, uuden näkökulman aukeaminen todellisuuteen on aiheuttanut sen, etten pysty enää näkemään tieteen tekemistä vain yhdellä tavalla. Voin vaihtaa hahmoja vuorotellen, mutta pystyn tietysti näkemään vain yhden hahmon kerrallaan. Olin omaksunut tiedeyhteisön melko nuoren ja voimakkaasti psykologiaan sitoutuneen tradition kautta sellaisia tiedon muodostukseen vaikuttavia historiallisia ja satunnaisia tekijöitä, joiden olemassaoloa en ollut tiedostanut. Tällaista henkilökohtaista asennemuutosta kutsutaan fenomenologiassa sulkeistamiseksi (Husserl 1954/1970). Havaitsin, että minun tuli pyrkiä vapautumaan tradition luomista ennakkokäsityksistä ja kokemaan maailma ilman modernin rationalismin painolastia, joka nojaa formaaliin logiikkaan.

Miten oikeastaan aloin oivaltaa tieteen tekemiseen liittyviä asioita uudella tavalla? Ratkaiseva käänne tapahtui, kun osallistuin **Viljo Kohosen** laajaan ja useita vuosia kestäneeseen tutkimusprojektiin, jossa minun osuudekseni tuli tutkia lasten minäkäsityksen kehittymistä tutkimusprojektin aikana. Teetin lapsille joukkotestinä minäkäsitystä mittaavan testin, jonka perustana olevaa lähestymistapaa testin laatijat kutsuivat fenomenologiseksi. Myöhemmin kuitenkin oivalsin, että testin fenomenologisuus oli vain näennäistä. Se oli näennäistä siksi, että testin laatijat sitoivat erinäisillä ”annetuilla” metodisilla ratkaisuillaan objektien näkemisen tavan jo edeltä käsin tiettyyn reflektoitamattomaan rutiininomaisesti käytettyyn tapaan. Tässä he eivät noudattaneet Heideggerin ohjetta, jonka mukaan tutkimukselle tulisi löytää sellainen lähtökohta, jossa pyritään päästämään todellisuus mieleen omana itsenään, eikä valloiteta sitä aktiivisesti jonakin erukäteen määriteltynä (ks. Varto 1991). Tällöin tutkija ei pakota todellisuutta johonkin ennalta tiedettyyn muottiin, vaan antaa sen mitä on paljastua omana itsenään. Heideggerin mukaan meidän tulisi huolellisesti tarkastella käyttämiämme ”teitä”, ”metodeja”, ja sitä miksi ja millä tavalla juuri nämä ”tiet” vievät perille. Tämä ohje

johti minut ajanmukaisena pidetyn kasvatustieteen ja psykologian valtatieltä kohti Heideggerin peltotietä. Minulle tärkeäksi kysymykseksi nousi, antaako käyttämäni minäkäsitystesti lapsen ja lapsuuden todellisuuden paljastua omana itsenään, vai pakottaako se sen johonkin jo ennalta tiedettyyn muotiin. Ja jos pakottaa, millainen tämän muotin mukaisen lapsen todellisuuden oletetaan olevan?

Käyttämäni minäkäsitystesti sisälsi useita osa-alueita. Varsinaisena tienviittana Heideggerin peltotielle toimi minäkäsitystestin *minän moniulotteisuutta* mittaava osa-alue. Testin tämä osa-alue vastasi muodoltaan minäkuvamittauksissa usein käytettyä Osgoodin semanttisen differentiaalisen menetelmää. Lasten tehtävänä oli merkitä rastilla 90 adjektiivin joukosta ne, jotka kuvasivat, millaisia he sillä hetkellä ajattelivat olevansa. Lapset rastittivat kiltisti adjektiiveja. Niistä oli helppo laskea jokaiselle lapselle minän moniulotteisuutta kuvaava indeksi – mitä useampia rasteja, sitä moniulotteisemmaksi lapsi itsensä näki. Keskiarvon ja hajonnan avulla oli teknisesti yksinkertaista selvittää, miten moniulotteisena tutkitut lapset keskimäärin itseään pitivät, ja miten lasten pistemäärät hajaantuivat keskiarvon ympärille. Ei myöskään tuottanut ongelmia tutkia, olisiko esimerkiksi itsearvostuksen ja minän moniulotteisuuden välillä korrelaatiota.

Kaikki olisi sujunut rutiininomaisesti, siis minäkäsitysmittaustradition perinteiden noudattamisen kannalta onnellisesti, ellen olisi päättänyt liittää tutkimukseeni yksilötestausta, jonka toteutin haastattelun avulla. Haastattelussa 12-vuotiaita lapsia pyydettiin ajattelemaan ääneen kunkin minäkäsityksen moniulotteisuutta mittaavan adjektiivin kohdalla ja sitten rastittamaan ne adjektiivit, jotka heidän mielestään kuvasivat heitä itseään. Lasten pohdinnat pysäyttivät minut.

Otan esiin yhden esimerkkitapauksen. Eräs poika, olkoon nimeltään vaikkapa Roope, sai hyvin matalan pistemäärän ”minänsä moniulotteisuudesta”. Roope ei siis rastittanut kovinkaan montaa adjektiivia. Esitän pienen näytteen Roopen ääneen ajattelusta:

KATEELLINEN. ”En mä juurikaan oo sillai kateellinen, mutta kyllä sitä ny joskus voi olla.” (Ei ruksannut)

UJOSTELEMATON. ”No siihen mä en pistä, kerta mä oon joskus aika ujo – jossain tilanteessa.” (Ei ruksannut)

ROHKEA. ”Riippuu tilanteesta, mitä sillä tarkotetaan, mutta en mä siihenkään kyllä pistäs.” (Ei ruksannut)

ÄLYKÄS. ”On viisas, joka ymmärtää ja pystyy ajatteleen, mutta ehkä mä joskus pystyn ajatteleen, mutt’ en mä siihenkään pistä.” (Ei ruksannut)

RAUHALLINEN. ”Mää kyllä joskus voin olla aika rauhallinen – riippuu ihan tilanteesta – ehkä mä oon yleensä vilkas.” (Ei ruksannut)

HUOLELLINEN. ”Mää koulussa yleensä oon aika huolellinen, mutta en mää siihenkään pistä ristiä, en mää ny aina ihan huolellinen oo.” (Ei ruksannut)

TYHMÄ. ”Tyhmä mää en – saatan ehkä olla tyhmä, mutta kyllä mussa on viisaitakin puolia vissiin, siihen mää en pistä.” (Ei ruksannut)

VALHEELLINEN. ”En mää ny nii hirveesti valehtele, mutta valehtelen kuitenkin, en mää ny sitä pistä.” (Ei ruksannut)

TÄRKEÄ. ”Tärkeä mää en oo.”

Haastattelija: ”Et missään suhteessa tärkeä?”

”No saatan mää jossain suhteessa olla, mutt’ en nii tärkee ett’ tohon pitäis’ rastia pistää.” (Ei ruksannut)

Jne.

En voinut olla havaitsematta kuinka Roopen ja muidenkin lasten oli usein vaikea päättää, minkä he valitsevat kannakseen. Monta kertaa näytti siltä, että vastakkaiset argumentit risteilivät lasten mielissä hyvinkin tasavahvaisina. Lasten rastittama vaihtoehto oli aina joko/tai-vaihtoehto, joka ei tuonut esiin joskus hyvinkin ankaraa ja moniulotteista pohdintaa, jota lapsi mielessään teki. Minulle selvisi hyvin konkreettisella tavalla, että jos keskitytään vain siihen, mitä lapsi ruksaa kannakseen paperille, voidaan päätyä hyvinkin virheellisiin tulkintoihin. Tässäkin tapauksessa kynä- ja paperi-testin tulos oli, että Roope näki itsensä hyvin yksiulotteisesti.

Toinen perustavanlaatuisen ongelma syntyi siitä, että lapset ymmärsivät testissä käytetyt sanat monella eri tavalla. Lasten vastauksia kuunnellessani aloin oivaltaa, että testini oli tehnyt puolestani ontologisen ratkaisun, joka ei ollut sellainen kuin olin tarkoittanut. Olin siis testini suorittaman ontologisen ratkaisun kautta olettanut erinäisiä asioita lapsen todellisuudesta, joita en ollut tiedostanut. Mielenkiintoni kohdistui yhä enemmän siihen, miten pystyisin ymmärtämään lasten tarkoitukset, heidän sanoilleen antamat merkitykset. Toisin sanoen **merkityksen ongelma** alkoi näyttäytyä minulle minäkäsitystutkimuksen keskeisenä ongelmana. Samalla kiinnostukseni laajeni koskemaan yhä voimakkaammin kaikkea sellaista problematiikkaa, joka sisältyy inhimilliseen kokemukseen. Aloin aavistaa, mitä Edmund Husserl tarkoittaa objektivismin ja naturalismin kritiikillään. Ehkä me tosiaan olemme liioitelleet luonnontieteellisen tutkimusmallin mahdollisuuksia ihmis- ja kulttuuritieteissä. Luonnontieteellisen tutkimusmallin ihannoiminen on johtanut siihen, että olemme vähätelleet inhimillisen kokemuksen, erityisesti tunteiden, aistimusten, intuition sekä esteettisen ja eettisen kokemuksen merkitystä. Tästä on ollut seurauksena muun muassa se, että esimerkiksi taide kulttuurin aidosti itsenäisenä alueena on hämärtynt ja latistunut.

Paneutuessani lasten pohdintoihin alkoi tuntua aivan mahdottomalta kvantifioida heidän valintojaan ja sitä kautta määrittää lapsen minän moniulotteisuus määrällisesti. Se peittäisi alleen lasten merkitysten laadullisen erilaisuuden, siis redusoi heidän persoonallisen ja ainutkertaisen maailmankuvansa satunnaisilla suureilla kuvattavaksi ominaisuuksien kimpuksi.

Nämä hämmentävät ja osittain varsin kiusalliset havainnot saivat aikaan, että irrottauduin tutkimuksessani empiirisen mukana olemisen kehästä ja paneuduin perusteellisemmin tieteenfilosofisiin, ontologisiin ja epistemologisiin kysymyksiin. Näissä pohdintoissa ovat Lauri Rauhalan tekstit ja hänen filosofinen ihmiskäsitysanalyysinsä toimineet ratkaisevan tärkeinä tienviittoina.

Toivo ja epävarmuus⁴

Mutkikas, kuoppainen ja kivinen tieni kohti fenomenologiaa alkoi. En tarkkaan ottaen tiennyt enkä tiedä vielääkään, mihin olen menossa. Seurasin ja seuraan vieläkin vain eräitä maanmerkkejä. Väitöskirjassani (1992) kutsuin näitä maanmerkkejä tutkimusstrategisiksi teeseiksi. Esitin niitä 31. Edellä mainitsemassani artikkelissa supistin niiden lukumäärän kymmeneen. Tässä tiivistän niiden ytimen viiteen teesiin. Pidän näitä teesejä selkeinä opasteina fenomenologiselle tutkimukselleni.

1

Perittyjä uskomuksia ja muita ajattelun esteitä on myös tiedettä tehtäessä jatkuvasti reflektoitava, kritisoitava ja joskus myös purettava.

Tieteelliset traditiot, ajattelutavat ja näkökulmat ovat meille tutkijoille usein itsestäänselvyyksiä. Ongelmana on, että perimme näistä itsestäänselvyyksistä jotain niin sekoitunutta ja muuttunutta, että niiden alkuperäistä mieltä on vaikea oivaltaa.

Kun etsitään yleistä lakia, kuten minä tein kasvatustieteen silloisen vallitsevan käytännön ja käyttämäni minäkäsitystä mittaavan ”fenomenologisen” testin laatijoiden ohjeen mukaisesti, sulkeutuvat usein sellaiset yksilölliset piirteet pois, jotka yksilön ainutkertaisuutta korostavan eksistentiaalisen fenomenologian mukaan olisi pitä-

⁴ ”Toivo on kuin uusi puku, karkea, kireä ja hohtava, kuitenkin et ole sitä koskaan pitänyt, etkä tiedä, pukeeko se sinua tai onko se sopiva” (Kierkegaard 1843/2001).

nyt ehdottomasti pelastaa. Silloin vallinneen kasvatustieteellisen käytännön mukaan myös ihmistieteen ensisijainen tehtävä oli tavoitella ilmiöiden keskimääräistä yleisyyttä, ”keskiarvolakeja”, kun taas eksistentiaalisen fenomenologian mukaan ihmisen kohdaksi nähdään ainutkertaisena yksilönä oleminen.⁵ Tapaustutkimuksen yleistymisen viime vuosina on kuitenkin osoitus siitä, että emme kulttuuritieteissä enää keskity yksinomaan abstrakteihin ja universaaleihin kysymyksiin, vaan annamme arvoa myös erityisille, konkreettisille ongelmille, jotka syntyvät yksilöllisissä tilanteissa, eivät yleisesti.

Kvantitatiiviselle tutkijalle edellä esimerkiksi valitsemani Roope edustaa tapausta, joka poikkeaa todennäköisesti voimakkaasti keskiarvosta. Jos ajattelemme Rauhalan (1990) tapaan, että nykyisessä yhteiskunta- ja kulttuurielämässämme on keskiarvoihminen kohotettu kuninkuusasemaan, on Roope vielä kaukana ihanneihmisen mallista. Roope on paitsi ”onneton” poikkeama keskiarvosta, muutenkin hankala tapaus kvantitatiiviselle tai muuten yleistämistä tavoittelevalle tutkijalle. Roopen vastaukset aiheuttivat tutkimukseen reliabiliteettia eli pysyvyyttä alentavaa, häiritsevää virhevarianssia, koska hän ei suostunut näkemään itseään tiettyyn tilaan jäähmettyneenä, kontekstistaan irrotettuna ”piirrekimppuna”. Roopelle hermeneuttisen lähestymistavan aksiomaattinen teesi ”ymmärtäminen on aina yhteydessä ymmärtämistä” oli intuitiivisesti selkeä lähtökohta maailman ja oman minän ymmärtämiseen. Hän myös näki itsensä dynaamisena, jatkuvasti uudeksi tulemisen tilassa olevana, muihin olevaisiin suhteissa olevana jatkumona. Roope oivalsi, että itsensä pitäminen objektiivisena, selvärajaisena subjektina, siis olemassaolossaan pysäytettynä objektina eli kivettyneenä identiteettinä tai sisäisenä minuutena, on Kierkegaardin (1846/1992) sanoin ”jymäytetyksi tulemista ja jymäytettynä olemista”. Roopea ei testillä jymäytetty: Hän oli avoin maailmalle. Hän ymmärsi olemuksensa ihmisenä, joka toteutuu jatkuvasti omassa olemisessaan, sanoi Heidegger. Roope oli ainakin jossakin määrin vapautunut vaatimuksista, tai ei ollut vielä kiinnittynyt vaatimuksiin, joita tietty rooli, ihmisen kuva, kantaa tuttuina ja samoina mielikuvina. Hän salli itselleen laadullisen kehittymisen mahdollisuuden – toiston – kuten Kirkegaard sanoi.

Moniulotteisuustestin perustana olevien käsitysten kysyminen johti minut vähitellen koko lähestymistavan kyseenalaistamiseen lasten merkitysmaailman tutkimisessa. En ole aivan varma, syyttäisikö Pertti Töttö (2000) minua siitä, että tein tutkimusot-

⁵ Olen samaa mieltä Kierkegaardin (1843/2001) kanssa myös siitä, että ”[a]jan myötä kylästyä ikuiseen puheeseen yleisestä ja yleisestä, jota toistetaan väsymykseen asti. On myös poikkeuksia. Jos niitä ei voi selittää, ei voi myöskään selittää yleistä. Tavallisesti asian hankaluutta ei huomaa sen vuoksi, että ei ajattele yleistä intohimolla, vaan välinpitämättömän pinnallisesti. Poikkeus sitä vastoin ajattelee yleistä energisen intohimoisesti.”

teen valinnasta eksistentiaalisen valinnan. Mutta siitä olen varma, että jos olisin tyytynyt kvantifioimaan Roopen ja muiden lasten moniulotteisuuden tietyiksi luvuiksi, Kierkegaard ja muut eksistenssifilosofit olisivat toruneet minua siitä, että pyrin testien avulla ”älyttömästi vääntämään lasten eksistenssiä joksikin muuksi kuin inhimillinen eksistenssi ylipäänsä on”. Se, joka eksistoi, on jatkuvasti joksikin tulemisen tilassa, sanoo Kierkegaard (1846/1992).

Koska fenomenologian tavoitteena on nähdä ilmiöt sellaisena kuin ne ovat, on irtauduttava empiirisistä satunnaisuuksista, maailman näkemisestä valmiiksi rajattuna, tulkittuna ja eriteltynä. Ihmisen merkitysten tutkimuksessa on siis päästävä alkuperäisen kokemuksen maailmaan.

2

Tutkimuksen on lähestyttävä ongelmia niiden luonnetta vastaavasti kadottamatta tai uhraamatta mitään olennaista.

Kun keräsin tutkimusaineistoni, olimme kasvatustieteessä ja psykologiassa tottuneet näkemään ihmisen minän atomistisesti ja piirrekeskeisesti. Käyttämäni metodit ja käsitteistö pakottivat tutkimiini ilmiön aggressiivisesti sellaiseksi, jona olimme sen tottuneet näkemään. Olisinko voinut menetellä toisin? Miten olisin pystynyt lähestymään tutkimaani ongelmaa, lapsen käsitystä itsestään, sen luonnetta vastaavalla tavalla kadottamatta tai uhraamatta siitä mitään?

Fenomenologinen lähestymistapa olisi tarjonnut toisenlaisen vaihtoehdon, koska fenomenologisesti asioita lähestyttäessä ne pyritään kohtaamaan sellaisina kuin ne ovat. Miten luonnehtisin fenomenologista lähestymistapaa? Sen kuvaaminen kattavasti ja kohdallisesti ei ole kovin yksinkertaista eikä ongelmatonta. Fenomenologista lähestymistapaa, jota silloin tällöin kutsutaan metodiksi, ei voi kuitenkaan kuvata vaiheittain etenevänä tekniikkana. Se on pikemminkin asenne, jonka luonnetta voidaan yrittää hahmotella erilaisten kuvaustapojen kautta. Luonnehtisin fenomenologista lähestymistapaa Heideggeria mukaellen rauhoittumisena, odottamisena, avoimena olemisena, avoimuutena salaisuudelle, kuulemisena, kuuntelemisena, läsnäolona, jättäytymisenä, hartautena, viipymisenä sekä rauhaan ja silleen jättämisenä.

Reijo Kupiaisen (1991a) tulkinnan mukaan Heidegger tarkoittaa odottamisella kaikista mielikuvista ja tahdosta luopumista. Odottamalla voimme kokea alkuperäisen yhteytemme todellisuuteen ja päästä sitä lähelle. Kyvystä odottaa Heidegger käyttää nimitystä hartaus. Hartaus merkitsee avoimelle antautumista. Hartaus ei ole psykologinen eikä teologinen asenne, vaan ”hartaudessa olemme sisällä maailman tapahtumisessa, jossa kaikki se, mikä on ilman tahtoamme läsnä, paljastuu ja tulee ajatelluksi”. (Ku-

piainen 1991a.) Hartaus on toisin sanoen itsensä altistamista maailman tapahtumille ehdoitta ja pyyteettömästi.

Omassa tutkimuksessani lapsen kuuleminen olisi voinut johtaa lapsen kuuntelemiseen. Jonkin kuuleminen on Heideggerin (1927/2000b) mukaan avoinna olemista kanssaolemisena toisten kanssa. Kanssaoleminen kehittyy toistensa kuulemisessa. Kuuleminen on seuraamista ja kanssakulkemista. Koska ihmisen maailmassa oleminen on olemuksellisesti ymmärtävää, emme kuule ensi sijassa hälyä vain ääninä, vaan kuulemme henkilökohtaisen kulttuurisen historiamme mukaisesti esimerkiksi rummun äänen, kellon tikityksen, kuikan huudon, rätisevän tulen, opettajan ivallisen naurun jne. Kanssaolemisessa olemme toisen kanssa jo etukäteen sen olevan ääressä, mistä on puhe. Tällä tarkoitetaan, että havaitsemme, näemme ja kuulemme aina jonkin jonakin. Kyky kuulla tekee kuitenkin myös kuuntelemisen mahdolliseksi.

Kuunteleminen on Heideggerille näin ollen vieläkin alkuperäisempää kuin kuuleminen. Kuunteleminen on sitä, että odotamme ja annamme sen, mikä kuuluu, kuulua sinä, mitä se itsessään on mahdollisimman vapaana omista kulttuurisista asetuksistamme. Hallitsevaksi asiaksi kuuntelemissä tulee avoimuus olevaa kohtaan. Tutkija, joka pystyy kuuntelemaan tutkittaviaan, ei enää toteudu kysyvänä olentona, vaan on ilman kysymystä ”miksi”. Hän ei enää muotoile olevaa kysymystensä mitalliseen muottiin, vaan ottaa olevan sellaisena kuin se on. (Kupiainen 1991a.) Tämä Heideggerin kuvaama kuunteleminen on laadullisessa tutkimuksessa avoimen dialogisen haastattelun – todennäköisesti kuitenkin useimmiten tavoittamaton – ideaali.

Näistä fenomenologisen asenteen ”pehmeistä” kuvauksista huolimatta fenomenologia on ankaraa tiedettä. Tiedettä, joka edellyttää, että tutkija ei suostu sokeutumaan lukujen eksaktiudesta eikä puuhaamaan vain teoreettisten mallien ja kaavojen kimpussa. Hän ei näe maailmaa ainoastaan idealisaationa, representaationa tai muuna virtuaalitodellisuutena. Ankaruus on sitä, että tutkija ei unohda ilmiön alkuperää eikä tyhjenä tai steriloitua merkitystä jonkin tieteellisen tradition nimissä.

3

Ihmisen erityislaatuisuus on otettava tieteellisessä tutkimuksessa täysimääräisesti huomioon.

Voimme mitata kvantitatiivisesti, siis käyttää mitta-asteikkoja, kun tutkimme sellaisia ”muotojen matematiikkaan” liittyviä kvantifioitavissa olevia ilmiöitä kuten painoa, pituutta, frekvenssejä, äänen voimakkuutta, kestoja jne. Ihmisten maailmassa on kuitenkin olemassa paljon sellaisia ilmiöitä, joita emme voi mitata tällä tavalla. Voimme arvioida esimerkiksi kirkkautta, pimeyttä, pehmeyttä, kauneutta, painavuutta, merki-

tyksellisyyttä, taiteellisuutta jne. vain kokemuksellisesti, aistimalla, harkintaan ja intuitioon perustuen.

Kehomme on aistiva. Eikä käsi ole hansikas, kuten Luce Irigaray (1996) huomauttaa. Tunnen käteni sisältäpäin. Kädelläni voin tuntea materiaalin sileyden, pehmeuden ja karheuden. Jo pelkkä katse saattaa kuitenkin häiritä käden kosketuksen ”ymmärrystä”. Irigaray (1996) sanoo, että katse voi muodostaa panssarin, jolloin kosketuksen virta jähmettyy. Näkyvää ja kosketuksellista ei voi palauttaa toisiinsa. Meillä ei ole mitään nollakohtaa eikä eksakteja standardeja kosketuksellisten ilmiöiden aistimisen ja kokemisen mittaamisen perusteiksi. Aistimuksen alistaminen mittauksille rikkoo Irigarayn mukaan sen kudoksen, muuttaa aistimuksen joksikin muuksi.

Kvantifiointi muuttaa aistimuksen mittarilukemaksi. Teoksessaan Taideteoksen alkuperä Heidegger sanoo, että kiven raskaus voidaan mitata vaa’alla ja saada hyvinkin tarkka lukema, mutta kiven määritys jää tällöin lukemaksi. Sen painavuus pakenee, sillä aineellisuuden olennaiset piirteet muuttuvat pelkiksi lukemiksi. Vaikka laskennallisuus tuokin herruuden ja edistyksen tunteen luonnon teknis-tieteellisen esineellistämisen ja eksaktien lukujen muodossa, ”niin tämä herruus jää kuitenkin tahdon voimattomuudeksi” (Heidegger 1995). Heideggerin (2000a) mielestä kaikkien henkítieteiden ja samoin myös kaikkien elollista tutkivien tieteiden täytyy kurinalaisuutensa säilyttääkseen olla luonteeltaan epäeksakteja.

Voimme ajatella, kuten Maurice Merleau-Ponty (1945/1986), että tiede suhteessa maailmaan on kuin kartta suhteessa maisemaan. Tyydymmekö kartan himmeisiin väriihin ja mutkitteleviin viivoihin, ja haluammeko myös uskoa, että suuret siniset elottomat alueet ovat kuohuva meri?

Kukaan meistä teknologisen aikakauden kasvateista ei kuitenkaan haluaisi luopua vaa’asta, käsineestä tai kartasta. Siitä ei olekaan kysymys. Kysymys on siitä, ”ettemme söisi ruokalistaa ruuan asemesta”. Toisin sanoen, emme luulisi, että sana on itse todellisuus tai kokemuksen kuvaus on itse kokemus. (Klemola 1990.) Ettemme siis kokisi kuten Husserl (1954/1970) sanoo, mittauksen ulkopuolelle jääviä asioita epätodellisiksi.

Fenomenologien kehotuksen mukaan meidän tulisi palata asioihin itseensä ja kiinnittää huomiomme myös siihen, minkä olemme nähneet, tunteneet, aistineet, emmekä yksinomaan siihen, mitä olemme mittauksen avulla selvittäneet. Mitä me silloin voisimmekaan saavuttaa? Tällainen ”laadullinen tutkimus” tuo esiin abstraktioiden ja yleistysten rinnalle jotakin sellaista, joka pakenee mittaamista. Sellaista joka näkyy, tuntuu, kuuluu, tuoksuu ja maistuu ilman mittavälineitä. Fenomenologinen filosofia ei siis vastusta tieteitä, vaan pitää ongelmallisena sitä, että ne näyttäytyvät itseriittoisina. Fenomenologialla, joka tarkastelee elettyä suhdetta maailmaan, on paljon annettavaa tieteellisen selittämisen ja analyttisen ajattelun rinnalla. Fenomenologinen filosofia

avaa meille merkityksiä, joita ei ole tieteessä ”kuultu”, otettu huomioon. Se myös perustee laadullisen tutkimuksen oikeutuksen ja merkityksellisyyden metodeihin ja teknikoihin luottavan tutkimuksen rinnalla.

Jos tutkimusalueen tietoisena ja perustellun rajaamisen seurauksena ihminen nähdään neutraalina kappaleena kappalemaailmassa, on tietysti oikeutettua soveltaa mitaavia metodeja ja kvantitatiivisia analyyseja hänen tutkimisessaan. Mutta voidaanko ihmis- ja kulttuuritieteissä loogisesti pitävästi ja kokemuksellisesti uskottavasti perustella, että ihminen nähdään *vain* kappaleena kappalemaailmassa? Ihmis- ja kulttuuritieteissä varsin yleisesti katsotaankin, että ihminen on perustavalla tavalla erilailla olemassa kuin esimerkiksi epäorgaanisen kemian tutkimuskohteena oleva kappale. Ihmisen katsotaan olevan psyykkis-henkinen kulttuuriolento, joka on olennaisella tavalla merkitysten todellisuudessa elävä kehollinen olio. Jotta tutkimusta voidaan pitää tieteellisenä siinä mielessä, että se on tutkimuskohteeseensa nähden adekvaattia, käytettävien tutkimusmenetelmien tulee ottaa huomioon tämä ihmisen erityinen olemassaolon tapa ja kunnioittaa sitä.

Ainakin silloin meidän on ”hillittävä menoa”, kun havaitsemme, että kulttuuritieteet yrittävät selittää kaiken, sillä silloin ne selittävät pois sen, mikä on ratkaisevaa. On vain Roopen tavoin ”pelottomasti uskallettava olla ihminen, niin tieteentekijänä kuin tieteen kohteenakin, eikä pidä antaa säilyttää ja ujustelunsa vuoksi petkuttaa itseään tulemaan joksikin aavemaiseksi olennoksi”. Näin Kierkegaardkin (1846/1992) kehoittaa meitä toimimaan.

4

Tutkittavan henkilön yksilöhistorian paljastaminen on avainasemassa pyrittäessä ymmärtämään häntä.

Ihmisen identiteetti muodostuu ja, kuten Roopenkin tapaus osoittaa, myös toteutuu aina situaatiossa. Kun ihmis- ja kulttuuritieteissä tutkitaan inhimillisiä merkityksiä, on sillä, mihin ympäristöön ja kulttuuriin ihminen on ”heitetty”, sattunut syntymään, hyvin syvällinen merkitys hänen ajattelu- ja toimintatapaansa. Ajatusmaailmaamme askarruttavat kysymykset, jotka ovat omassa kulttuurissamme mielekkäitä ja keskeisiä. Yleisesti ottaen omaksumme tavat, toimintasäännöt ja -normit, jotka kulttuurissamme vallitsevat. Omaksumme ne usein ”annettuina”, kohtalonomaisina rajoina, joiden puitteissa teemme elämäämme koskevat yksilölliset ratkaisumme. Voimme tietysti koetella näitä rajoja ainakin ajatuksissamme, mikäli ne havaitsemme.

Fenomenologisessa tutkimuksessa ihmisen historiallisuus ymmärretään erityisesti merkitysten kerrostumien historiana. Historiallisuus ei kuitenkaan tarkoita elämys-

ten summaa, yksittäisten elämysten peräkkäistä liittymistä toisiinsa (Heidegger 1927/2000b). Ihmisen historiallisuus tarkoittaa ensisijaisesti, että kaikki kokeminen tapahtuu aina ajassa. Ihmisen kokemuksissa on aina läsnä mennyt, tuleva ja NYT -hetki. Ihmisen itseensä liittämät merkitykset ovat alituisesti uudeksi tulemisen tilassa, eli minuus on dynaaminen.

Husserlin (1954/1970) kieltä käyttäen voidaan puhua intentionaalisuuden jatkumosta, joka muodostuu retentiosta, menneen mukana kulkeutumisesta ja protentiosta eli tulevaisuuden läsnäolemisesta. Esimerkiksi yksilön minuus on sosiaalisessa kanssakäymisessä syntyneiden itseen liittyvien merkitysten kokonaisuus. Nämä merkitykset ovat aina syntyneet intersubjektiiivisesti, mutta ei vain menneessä ajassa vaan koko ajan myös ”virtaavassa staattisessa” nykyisyydessä. Ihmisen minuus on näin ollen aina jotakin muuta kuin pelkkä historiansa summa. Alituudessa uudeksi tulemisen tilassaan ihminen suuntautuu myös tulevaisuuteen; minuuteen kuuluvat myös ihmisen mahdollisuudet. ”Staattisella” NYT-hetkellä on siis kaksi puolta, mennyt (ohitettu NYT -hetki) ja tuleva (tuleva NYT -hetki). Ihminen ei nojaudu ainoastaan menneeseen, vaan suuntautuu myös NYT-hetken yli tulevaisuuden vielä toteuttamattomiin mahdollisuuksiinsa. Tätä Husserl (1954/1970) kutsuu protentioksi. Ihmisen minuus ei siis rakennu pelkästään menneeseen perustuvien elämäkerran muodostavien retentioiden ketjuna, joka on puhdistettu protentiosta. Retentio ja protentio tai muistelo ja toisto, joita Kierkegaard pitää elämäkerran ja minuuden tuottamisen muotoina, ovat keskenään samantuntuista liikettä. Ne vain kulkevat vastakkaisiin suuntiin. Kierkegaard (1843/2001) sanoo, että se mitä muistellaan, on jo ollut ja sitä siis toistetaan taaksepäin, kun taas varsinaisen toisto muistellaan eteenpäin.⁶

Tärkeä piirre ihmisen kokemusten rakentumisessa on, että merkityskokemukset muodostavat aina kokonaisuuden. Yksittäiset elämykset muodostuvat aina tässä kokonaisuudessa. Toisaalta kokonaisuus on aina läsnä yksittäisissä kokemuksissa. Ihmisen historiallisuus, sellaisena kuin olen sen tässä ymmärtänyt, näyttäytyy selkeästi esimerkiksi oppimisessa.

Husserlin kuvaus osoittaa selkeästi, miten ihmisen historiallisuus kytkeytyy jatkuvaan pyrkimykseen ja eksistointiin. Jatkuva pyrkimys, joka näyttäytyy jatkuvassa oppimisessa, ilmaisee Kierkegaardin (1846/1992) mukaan eksistenssin alituista toteuttamista. Kierkegaard (1846/1992) myös huomauttaa, että kreikkalaisessa filosofiassa ihmisen ”alittiutta jatkuvaan oppimiseen ei pidettykään minään suurena keksintönä tai

⁶ Sekä Husserl että Heidegger ovat saaneet voimakkaita vaikutteita Kierkegaardin aikakäsityksestä, jota esimerkiksi Mark C. Taylor (1975) on analysoinut mielenkiintoisella tavalla. Husserlin kuvaamat retentio ja protentio eivät kuitenkaan mielestäni vastaa täysin Kierkegaardin kuvaamia muisteloja ja toistoa.

erinomaisen yksilön innoittuneena toimintana. Pyrkimys jatkuvaan oppimiseen ei merkinnyt enempää eikä vähempää kuin, että ihminen ymmärtää eksistoiwansa, minkä taajuaminen ei ole erityisen ansiokasta, mutta minkä unohtaminen on ajattelematonta.”

Fenomenologisen tutkijan kiinnostuksen kohteena on, miten inhimillinen maailma rakentuu, konstituoituu ja mikä on inhimillisten traditioiden alkuperäinen mieli. Ihmisen yksilöhistorian ymmärtäminen tarkoittaa tutkimuksessa ihmisen kokemustodellisuuden, elämämaailman, mahdollisimman täysipainoista huomioon ottamista.

5

Tutkija ei voi koskaan kokonaan eliminoida tutkimuksesta omaa yksilöhistoriaansa, omia ymmärtämisyhteyksiään.

Vanha sanonta ”Kaikki mitä tiedetään, tiedetään tietäjälle ominaisella tavalla”⁷ pitää myös tieteellisen tutkimuksen yhteydessä paikkansa. Kuten Rauhala on useissa yhteyksissä korostanut, ihminen on tutkijanakin sidoksissa omaan kulttuuriseen todellisuuteensa, omaan elämäntilanteeseensa. Hän ei voi astua siitä ulos johonkin epäinhimilliseen tyhjiöön. Koska tutkijan oman yksilöhistorian muodossa tutkimukseen piilevästi ja kätketyksi osallistuvat tekijät vaikuttavat olennaisesti tutkimuksen tuloksiin, fenomenologin on tultava niistä mahdollisimman selkeästi tietoiseksi.

Kuten Stephen Toulmin (1992) toteaa, emme voi edes 1900-luvun fysiikan sydäimestä eliminoida ihmisen ja kulttuurin ominaispiirteitä. Luovien tutkijoiden omituisuuksien ja taustojen tunteminen on hänen mielestä yhtä olennaista heidän tutkimustensa ja ideoidensa ymmärtämiselle kuin vastaavasti luovien runoilijoiden ja arkkitehtien omituisuuksien ja taustojen tunteminen on heidän aikaansaannostensa ymmärtämiselle. Toulmin käyttää esimerkkinä Albert Einsteinia ja Nils Bohria. Hän katsoo, että Einsteinin suhteellisuusteoriaan liittyy sellaisia seikkoja, jotka selittyvät parhaiten tiedon pohjalta, että Einstein oli enemmän visuaalinen kuin verbaalinen ajattelija. Kvanttimekaniikkaan puolestaan liittyy sellaisia seikkoja, jotka selittyvät parhaiten, kun tiedämme, että Nils Bohr kasvoi kodissa, jossa sunnuntaiaterialla käsiteltiin Kierkegaardin ideoita ”komplementoivista” ajattelutavoista.

Vaikka ensimmäinen teesini edellyttääkin, että perityt uskomukset ja omat historiallisesti muodostuneet ajattelutavat on otettava kriittisen tarkastelun kohteeksi eikä mitään pidä ottaa ”annettuna”, on kuitenkin syytä muistaa seuraava Merleau-Pontyn (1945/1986) ajatus. Se, että tutkija koko ajan asettaa kyseenalaiseksi ennakko-oletuk-

⁷ Kierkegaard (1846/1992) haluaa omaperäisellä käännöksellään laajentaa tätä vanhaa sanon-
taa, joka hänen mukaansa on latinaksi *quidquid cognoscitur, per modum cognoscentis cognos-*
citur seuraavalla tavalla: ”se joka tietää, ei tiedä mitään tai vain kuvittelee tietävänsä”.

sensa ja hypoteesinsa, on tärkeämpää kuin se, onko hän pystynyt vapautumaan *kaikista* ennakko-oletuksistaan. Kaikista ennakko-oletuksista täysin vapautuminen ei edellä esittämiäni ihmisen olemassaolon tapaa koskevien näkemysten valossa ole edes mahdollista. Se on vain tavoitesuunta ”fenomenologin tielle”. Koska ymmärrämme maailmaa ja itseämme aina jo maailmassa olevina, pyrkimykseen ymmärtää itseämme sisältyy aina taipumus ymmärtää itseämme väärin. Tutkijan on siis aina tiedostettava oma funktionsa tutkimuksessa.

Fenomenologisella filosofialla on mielestäni paljon annettavaa niiden ratkaisujen perusteiden pohtimiselle ja oikeuttamiselle, joita laadullinen tutkija tutkimuksessaan kohtaa. Ihmistieteissä laadullinen tutkimus on aina ihmisen kohtaamista. Pätevässä tieteellisessä tutkimuksessa tutkija kohtaa paitsi Toisen, myös itsensä. Laadullinen tutkimus saa näin ollen vahvan eettisen ulottuvuuden. Varsinainen eettisyys ei kuitenkaan ole ulkoapäin omaksuttujen normien seuraamista. Kirkegaardin (1846/1992) ohjetta noudattaen ”[e]ettisyyttä oppiakseen kukin kääntyyköön itsensä puoleen. Tähän tarkoitukseen jokainen riittää itselleen paremmin kuin hyvin. Jokainen on itselleen ainoa paikka, jossa *juuri hän* voi varmasti opiskella eettisyyttä.” Kosti Joensuun (2003) tulkinnan mukaan myös Heidegger katsoo, että ihmisen keskeisin tehtävä on kysyä omaa itseään ja omaa olemisensa tapaa maailmassa, eetosta. Eettisyys on näin tulkiten sekä Heideggerille että Kierkegaardille sisäisyyttä, oman itsen analyysia. Kierkegaardin ja Heideggerin jälkiä seuraten laadullisen tutkimuksen tekijälle tärkeitä kysymyksiä ovat esimerkiksi: Miten tutkimus eri vaiheissaan kohtasi minut? Miten tutkimuksessani kohtasin Toisen? Miten kohtaan Toisen tutkimuksen jälkeen? Miten kohtaan itseni tutkimuksen jälkeen?

Ruohottunut peltotie

Se, että laadullinen tutkimus on yleistynyt ja saavuttanut ”tieteellisen pätevyuden”, ei kuitenkaan tarkoita, että kalkyloiva laskennallinen ajattelu sen paremmin tieteessä kuin arkielämässäkään olisi menettänyt valta-asemansa. Teknologinen asenne ei tieteellisessä toiminnassa enää näyttäydy pelkästään kaiken pinnallisena ja abstrahoiavana mittaamisena ja tilastollisina analyyseina kuten 1960- ja 1970-luvuilla. Teknologinen asenne on työntynyt yliopistokulttuurin olemukseen sitä muuttaen, niin kuin syvälle maahan tunkeutuva routa muuttaa maan olomuotoa.

Heideggerin (1949/2000a) mukaan tehokkuuteen ja tuloksellisuuteen tähtäävässä yliopistossa ”tutkija työntyy itsestään ja välttämättä alueelle, joka on luonteenomainen teknikolle olemuksellisessa merkityksessä.” Heidegger katsoo, että ainoastaan siten tut-

kija säilyttää kykynsä vaikuttaa ja on todellinen tutkija aikakautensa tarkoittamassa merkityksessä. Kun tavoitellaan vain kasautuvia tuloksia, *toimeliaisuus* muuttuu helposti itsetarkoitukseksi. Valmista on tultava. Perille on päästävä. Mutta samalla tämä toimeliaisuus saa aikaan, että oppinut ihminen katoaa tieteellisestä tutkimuksesta. Hänet korvaa tutkija, joka *toimii* projekteissa, tutkimushankkeissa, verkostoissa jne. Kun *toimi* muodostaa tutkimuksen olemuksen, pelkkä *toimeliaisuus* tuottaa suurimman todellisuuden vaikutelman. ”Sen suojuissa tutkimustyö kuitenkin kovertuu ontoksi” (Heidegger 1949/2000a). Tällaisessa (yliopisto)kulttuurissa tutkija, joka ”kulkee omalla polullaan, jota mikään ei ole määrännyt väistämättömäksi ja ainoaksi” on eilispäivän kulkija, ajan henkeä ymmärtämätön idealisti. Mutta voiko olla niin, että kaikki inhimillisesti katsottuna merkityksellinen näyttäytyy meille yksinomaan kalkyloivaan ajateluun perustuvassa toimeliaisuudessa?

Kuten Heidegger (1949/2000a) sanoo, ”[m]itään aikakautta ei voida kuitenkaan syrjäyttää pelkästään kieltämällä se jollakin julistuksella. Kieltäminen heittää vain kieltäjän sivuun.” Ehkä on turhaa haikailla ”yliopiston alati ohenevaa ja tyhjemmäksi käyvää romantiikkaa” ja vain valmistautua siihen, mitä emme koskaan tule hallitsemaan (Heidegger 1949/2000a). Peltotiellä matkaaja on avoinna kaikelle olevalle.

Ei ole tietenkään sattuma, että otsikoin tämän artikkelin samalla tavoin kuin Martin Heidegger (1969/1986) nimesi omaa fenomenologista heräämistään kuvaavan jaksoson vuonna 1969 ilmestyneessä teoksessaan *Zur Sache des Denkens*. Tiemme fenomenologiaan ovat olleet erilaiset. Oma polkuni on ollut huomattavasti vaatimattomampi, mutta en silti toivo, että se etenisi kaikissa mutkissa ja harhapoluilla jatkossakaan samalla tavalla kuin hänen tiensä. Kuten Kierkegaard todennäköisesti sanoisi, myönnän innokkaasti, miten vähän muutoin muistutan Heideggeria. Kaikesta erilaisuudesta huolimatta tunnistan Heideggerin tunteet, kun hän kuvaa, miten Husserlin teos vaikutti häneen. Vaikutus oli niin vahva, että hän luki tuota teosta seuraavina vuosina yhä uudestaan ja uudestaan, vaikkei hänellä ollut selkeää käsitystä siitä, mikä häntä siinä kiehtoi. Myös minun polkuani fenomenologiaa kohti ovat hallinneet samantapaiset tuntemukset, aluksi Rauhala ja sittemmin Husserlia, Heideggeria ja monia muita fenomenologeja lukiessani. Fenomenologian suhteen tunnen itseni kisälliksi. Voin tällä hetkellä todeta itsestäni saman kuin Kierkegaard (1846/1992) totesi itsestään: ”Olen, niin itseni ymmärrän, juuri sen verran kehittynyt itse ajattelemalla, juuri sen verran siivistynyt kirjoja lukemalla ja juuri sen verran perehtynyt itseeni eksistoimalla, että kykenen olemaan oppipoika, ja ottamaan vastaan opetusta, mikä jo käy tehtävästä sekini.”

Lähteet:

- Heidegger, M. 1986. Tieni fenomenologiaan. Suomentanut Arto Haapala. Synteesi 2–3. Alkuteos *Zur Sache des Denkens*. Tübingen: Niemeyer. 1969.
- Heidegger, M. 1995. Taideteoksen alkuperä. Suomentanut Hannu Sivenius. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö taide. Alkuteos *Der Ursprung des Kunstwerkes (1935/36)* Frankfurt am Main: Vittorio Klostermann. 1950.
- Heidegger, M. 2000a. Kirje ”Humanismista” & Maailmankuvan aika. Suomentanut Markku Lehtinen. Helsinki: Tutkijaliitto. Alkuteos *Brief über den ”Humanismus” & Die Zeit des Weltbildes*. Frankfurt am Main: Vittorio Klostermann. 1949.
- Heidegger, M. 2000b. Oleminen ja aika. Suomentanut Reijo Kupiainen. Tampere: Vastapaino. Alkuteos *Sein und Zeit*. Tübingen: Max Niemeyer Verlag. 1927.
- Husserl, E. 1970. *The Crisis of European Sciences and Transcendental Phenomenology*. käänt. David Carr. Evanston Illinois: Northwestern University Press. Alkuteos *Die Krisis der europäischen Wissenschaften und die transzendente Phänomenologie*. Husserliana. Band. Hague: Martinus Nijhoff. 1954.
- Irigaray, L. 1996. Sukupuolieron etiikka. Suomentanut Pia Sivenius. Helsinki: Gaudeamus. Alkuteos *Éthique de la différence sexuelle*. Pariisi: Minuit. 1984.
- Joensuu, K. 2003. Eksistenssin riisto. Heideggerin muodollisen ”etiikan” periaatteista. Teoksessa L. Kakkori (toim.) *Katseen tarkentaminen. Kirjoituksia Martin Heideggerin Olemisesta ja ajasta*. Jyväskylä: SoPhi. 131–156.
- Kierkegaard, S. 1992. Päätävä epätieteellinen jälkikirjoitus. Suomentanut Torsti Lehtinen. Porvoo: WSOY. Alkuteos *Afsluttende uvidenskabelig Efterskrift til de filosofiske Smuler*. 1846.
- Kierkegaard, S. 2001. Toisto. Suomentanut Olli Mäkinen. Jyväskylä: Atena. Alkuteos *Gjenta-gelsen. Et Forsøg i den eksperimenterende Psychologi af Constantin Constantius*. Kjøbenhavn: C.A. Reitzel. 1843.
- Klemola, T. 1990. Liikunta tienä kohti varsinaista itseä. Liikunnan projektien fenomenologinen tarkastelu. Filosofisia tutkimuksia Tampereen yliopistosta. Vol. XII.
- Kuhn, T. 1970. *The Structure of Scientific Revolutions*. Second Edition, Enlarged. Chicago: The University of Chicago.
- Kupiainen, R. 1991a. Ajattelen anarkia. Transmetafyysinen asenne Martin Heideggerilla. Filosofisia tutkimuksia Tampereen yliopistosta vol. XVIII.
- Kupiainen, R. 1991b. Silleen jättäminen ja Zen. Teoksessa M. Heidegger. *Silleen jättäminen (Gelassenheit)*. Suomeksi tulkinnut Reijo Kupiainen. Filosofisia tutkimuksia Tampereen yliopistosta vol XIX. 101–114.
- Lehtinen, T. 1990. Sören Kierkegaard, intohimon, ahdistuksen ja huumorin filosofi. Porvoo: WSOY.
- Lehtovaara, M. 1992. Subjektiiivinen maailmankuva kasvatustieteellisen tutkimuksen kohteena. *Acta Universitatis Tamperensis ser A vol 338*.
- Lehtovaara, M. 1993. Fenomenologinen näkökulma ihmisen tutkimisen metodologiaan. Teoksessa J. Varto (toim.) *Kohti elämismaailman ja ihmisen laadullista tutkimista*. Tampere: Filosofisia tutkimuksia Tampereen yliopistosta vol 44. 1–34.

- Merleau-Ponty, M. 1986. *Phenomenology of Perception*. Käänt. Colin Smith. Lontoo: Routledge & Kegan Paul, cop. Alkuteos *Phénoménologie de la perception*. Pariisi: Gallimard. 1945.
- Rauhala, L. 1990. *Humanistinen psykologia*. Helsinki: Yliopistopaino.
- Taylor, M. C. 1975. *Kierkegaard's Pseudonymous Authorship. A Study of Time and the Self*. New Jersey: Princeton University Press.
- Toulmin, S. 1992. *Cosmopolis. The Hidden Agenda of Modernity*. New York: University of Chicago Press.
- Töttö, P. 2000. *Pirullisen positivismin paluu. Laadullisen ja määrällisen tarkastelua*. Tampere: Vastapaino.
- Varto, J. 1991. Heidegger ja salaisuus. Teoksessa M. Heidegger. *Silleen jättäminen (Gelassenheit)*. Suomeksi tulkinnut Reijo Kupiainen. *Filosofisia tutkimuksia Tampereen yliopistosta vol XIX*. 3–17.

Maija Lehtovaara

”Ihan hyvä ihmiseksi”

Olemme yli 20 vuoden ajan käyneet yhdessä lähes säännöllisesti jumpassa torstai-iltaisin Liljan – Viljon vaimon – kanssa. Voimistelun tyyllilajit ja tahti ovat vuosien varrella muuttuneet aina vain vaativammiksi. Olemme harrastaneet pulssin kohotusta, hyppineet aerobicia, parantaneet lihaskuntoamme, muokkautuneet sopivan oloisiksi ja aina kaiken päälle rauhoittuneet rentoutumaan. Ohjaajamme ovat vuosi vuodelta vaihtuneet nuoremmiksi – edellyttäähän 70 minuutin yhtämittäinen äheltäminen erinomaista peruskuntoa. Kotimatkan kuljemme aina Liljan kanssa yhdessä ja silloin vaihdetaan pikaisesti perheiden kuulumiset. Olen saanut seurata perheen poikien Pekan nopeaa nousua lastentarhalaisesta eteväksi kansainväliseksi tiedemieheksi ja Matin ”ranskalaiskautta” ja opintoja Englannissa. Perheen nuorimmaisen, Liisan, elämää olen seurannut odotusajasta viehättäväksi nuoreksi naiseksi, joka on opiskellut muun muassa Italiassa ja opiskelee parhaillaan Englannissa. Viljon – Liljan miehen – lukuisista matkoista olenkin kuullut varmimmin juuri Liljalta.

Tunnen minä Viljon muutenkin, ihan omakohtaisen kokemuksen perusteella. Tunnen hänet pitkäaikaisena työtoverina, ”duracelpupuna”, jonka energia on niin ehtymätön, että katselijanakin jo hengästyn. Olemme tehneet Viljon kanssa myös yhteistyötä: olen ollut mukana Viljon projektissa, olemme yhdessä toimineet väitöskirjojen ohjaajina jne. Kollaboratiivinen yhteistyömme on sujunut hienosti, samassa veneessä on soudettu – minä tosin ajatuksissani ehkä joskus vähän eri suuntaan. Mutta kokemuksista on opittu, vaikka portfoliota en vieläkään suostu tekemään. Yhteistyössä sitä on oppinut tietämään Viljosta muutakin kuin mitä vaimolta kuulee. Millainen siis Viljo on? Miten nyt sanansa asettaisi, ettei liikoja kehuisi? Ihan hyvä ihmiseksi!